Г.Р.Гайнуллина

1960-80 еллар татар прозасында автор тавышы (А.Гыйләҗевның “Җомга көн, кич белән...” повесте мисалында)

Нарратологик категорияләр арасында **автор тавышы** дип авторның текстта хикәяләүче буларак катнашуы яисә аерым бер герое исеменнән сөйләве атала. XX гасырның 60-80 нче еллары татар прозасын автор тавышы килеп керү ягыннан бәяләү – әдәби дәверне колачлау өчен бер юл.

Аяз Гыйләҗев – “әдәбиятның нигезендә миллилек ята”, дип инанган әдипләрнең берсе: “Әгәр язучы татар халкының төбенә төшә алмаган икән, аның яшәеш рәвеше белән рухланмаган икән, татар халкына мәхәббәте юк икән – ул инде татар әдәбияты түгел.” “Җомга көн, кич белән...” (март-октябрь, 1979) повестен кабул итәргә автор укучыны көчле позиция – исемгә чыгарылган мәгънә белән көйли. “Күкләрдә бәйрәм ителүче, Адәм г.с. туган, җәннәткә кергән, шулай ук кыямәт көне булачак”[9:259] җомга көне – җыелу көне, атна дәвамында кылынган гамәлләргә хисап бирү вакыты кебек уйланылган. Татар-мөселман рухына автор шул вакытны исемгә чыгару белән үк алып керә.

Алдагы көчле позициядә – эпиграфларда автор укучысы белән һәркем өчен кадерле, газиз кыйммәтләр ярдәмендә сөйләшә. Беренче – авторның үз сүзләре дип тамгаланган эпиграф махсус рәвештә татар кешесе өчен ят булган Вальпараиса, Галлопогос, Титикака, Куала-Лумпур кебек атамаларны яңгырату белән башлана. Бу атамалар никадәр ят булса, “Аксыргак авылы, Ташлыяр елгасы” шулкадәр үз тоела. Билгеле, укучы авторның ”кадерле булганга күрә шәбрәк яңгырый” [3:210] дигән сүзләре белән килешә. Әдип татарның үзенә бәйсез яши торган тагын бер ягын – нәселне туплап торган урынга изге (сакраль) дип каравын ача һәм укучыдагы шул хисне кузгатып куя.

Икенче эпиграфта автор бу хакыйкатьне Габдулла абый Юсупов исеменнән раслап куя. Автор Габдулла абый Юсупов образын “тәҗрибәле кешенең”[9:260] ышанычлы сүзе буларак кертеп җибәрә, олы кеше

“җылавының” [3:210] сәбәбен укучыдан эзләтә. Укучы игътибары каен бастырмалар деталенә юнәлтелә. Татар һәм башкорт мифологиясендә киң таралган каен-кайгы [7:66] укылышы аша автор сак кына әби язмышын милләт язмышы кебек гомумиләштерә. Татар хәсрәтенең нигезе – аның аң төпкеленә укмашкан дәшми тору сыйфаты (череп укмашкан салам) ул. Шул ук вакытта аның йортының түбәсен саклаучы да шул (каен бастырма), ягъни аның рухи нигезен түземлелек кенә әрсез җил иркенә бирмичә - “коточкыч юкка чыгудан” [8:17] саклап тора. Бу – көн кебек ачык парадоксаль хакыйкать, ди әдип. Татар кешесенең табигатенә салынган түземлелек иҗтимагый шартларда аны бәхетсез итә, ләкин үзе булып калырга теләсә, татар башкача була алмый. Укучы олы кеше “җылавының” сәбәбен табуга якынлаша. Автор укучыны бөек рухның җимерек нигезе белән саубуллашканчы борылып карарга чакыра. Татар кешесен чиксез – серле, без белмәгән мәңгелеккә илтүче як – бик иртә өзелгән өметләргә (сабый бала беләге юанлыгы иртә киселгән ап-ак каен кәүсәләре) бәйле моң. Мәңгелек хәтерендә татар кешесенең сәждәгә китеп уйга чумган халәтеннән бер хис уелып кала – татар аны моң, ди. Үзен кем дип атаса да, татар каны булган кешедә шул хис үзенә бәйсез рәвештә яши, аны кабат-кабат “сәждәгә китеп” үз асылы турында уйланырга – “җыларга” мәҗбүр итә, ди язучы: “...сәждәгә чүккән өй дә, аның ак төшкән йомык тәрәзәләре дә юк иде, әнә шул, сабый бала беләге юанлыгы, иртә киселгән ап-ак каен кәүсәләре генә караңгылык елгасында мыштым гына, каядыр, серле, без белмәгән мәңгелек елгасына таба йөзәләр төсле тоелды” [3:210].

Соңгы сүз татар халкының үзеннән әйттерелә. Өченче эпиграфны автор “татар халкының яраткан җыры” дип билгели:

“Уф, йөрәгем!..” димәс идем,

Янулары басылса...” [3:210]

Моң халәте татар кешесенең даими эчке халәте, ахыр килеп, аны олы сабырлык юлына алып чыгучы хакыйкать, ди әдип.

А.Гыйләҗев **Җиһангир тавышын автор тавышы** кебек яңгырата, буыннардан килгән, ләкин әлегә ишетелми торган өн икәнлеген дә ямансулап күрсәтеп үтә. Автор укучыга алдан ук “Аксыргакка беренче тапкыр читтән килгән” [3:211] председатель матур уйлы, якты күңелле, “ачык тәрәзәләрне ярата торган” [3:216] Җиһангир Сәфәргалинның “чит” кеше түгел икәнлеген искәртә, раслап та куя. Җиһангир Сәфәргалин “урман артында озын бау булып сузылган бер генә урамлы Тегәрҗеп авылыннан” “район читендә, чиккә урнашкан, төньягында юаш таулар тезмәсе, тау өстендә кара урман” [3;211] булган Аксыргакка килә. Әдип түземлелеге, моңлылыгы белән юаш табигатьле (юаш тау-рухлы), ышанучан, буйсынырга, яраклашырга әзер торган татар кешесенә ярык тагарак алдында (өмет белән өметсезлекнең әче чигендә) калмас өчен урман-тормыш артында озын бау булып сузылган бердәнбер хакыйкатьне буыннар аша җеп итеп сузу [9:273] бурычын Җиһангирга – “җиһанны яулар” [9:269] иргә тапшыра. Сәфәргалин яңа идеология сөреме агулаганга (ике район колхозы аерып торганга) чынбарлыкны тоймаучы “аксыргаклы” татар аңын үзгәртер өчен сәфәр чыга, “гали” буларак [9:269] вакыты җиткәч көтмәгәндә күздән югала.

Алдагы өлештә автор яңа хуҗаның гамәлләрен бөртекләп санап, рухи кыйблага – “тау ягындагы алачыкка, тау өстендәге урманга” юлның моделен кора, ягъни татар аңын үзгәртү юлын тәкъдим итә. Юл башын уй-кичерешләрне тәртипкә салудан – “иң әүвәл урам-тыкрыкларны рәткә китерүдән” [3:212] ярган Җиһангир Сәфәргалин яңа заман (70 нче еллар) казанышларыннан урынлы-урынсыз файдалануны тыя: “...тракторларның эресен-вагын ел әйләнәсендә урамга керүдән катгый тыйды” [3:212]. Уй-кичерешләрне тәртиптә тотар өчен чик-чама белү, күңеленне саф килеш саклау (“урам як коймаларын, өй түбәләрен тиешле тәртиптә тотуны таләп итә башлады”[3:212]), ният-гамәлләреңнең мәңгелек хәтерендә язылачагын тоеп, вак-төяк мәкерле-ямьсез уйларны якты дулкынга көйләп бору, үзгәртү тиешле (“ермакларны, вак-төяк мәкерле коры сызаларны күмдереп, бик күп җирләргә агач утырттырды” [3:212]). Инде яңара башлаган хуҗалыкларга –

уй-кичерешләренә хуҗа булып, матур уйларны – үсентеләрне, аларның тамырларының ныклыгын-тирәнлеген кеше үзе һәрдаим бер дә иренмичә, вакчылланып, бәби билгән төсле тәрбияләп торырга бурычлы: “агач орлыкларын, үсентеләрне юллар үзе тапты; бер дә иренмичә агач чокырларының тирәнлеген, киңлеген көрәк сабы белән вакчылланып тикшереп йөрде; тамырлары имгәнмәсен өчен нәзек, зифа каеннарны бәби билгән төсле генә күтәреп йөртүләрен үтенде, тәртип бозучыларга каршы шәфкатьсез дә була белде”[3:212]. Зират коймасын ныгыту, урам чатларына лампочкалар элдертү – шул рухны дәвам итү, буыннарга үзгәртмичә тапшыру эчтәлеге: “утлар кич саен янып тормаса, монтерга бик нык эләгә иде” [3:212]. П.Дьель күрсәтүенчә, “ихлас теләкләрнең иң югары дәрәҗәгә җитүен – игелек кылу омтылышын символлаштыручы су образы” [4:53] әсәрдә үтәли образ [9:270] булып тора. “Ике кулын көч белән як-якка селтәп йөрергә” [3:217] күнеккән эшлекле Җиһангирның “соңгы мактаулы эше” [3:213] “Ташлыяр кинәт тарайган урында елганы будырту” [3:213] гамәле булу да очраклы түгел. “Казларга чумарлык, киленнәргә рәхәтләнеп кер чайкарлык, ә кайберәүләргә арык шавын тыңларлык булсын!” дип кылынган игелек җиһанда татар хәтерен яуларга, мәңгелеккә уярга килгән ир сәфәрен тәмам итә: “Диде дә моңлы күзләрен тутырып карап тынып калды...” [3:213]. Ф.Порталь билгеләвенчә, мисырлылар малай-ул сүзен язу өчен каз рәсеме ясалган иероглифны файдаланалар, каз Җир белән Күкне тоташтыручы, нәселне дәвам итүче мәгънәсендә укыла [4:87]: “Казлар буага су тулганны да көтмәделәр, “как-как” – дип мең авазга куанышып буа өстенә кереп тулдылар. Башта сыеша алмыйча талашып, чукышып маташканнар иде, су җәелгән саен аларга урын киңәйде, казлар аерым-аерым ак утраулар булып куанышып йөзә башладылар”. [3:213] Бибинурның казлар асрарга теләвендә дә шул эчтәлек табыла. Каз – татарның сый-хөрмәт ризыгы да, түшәк-ястыгы да, ди автор: “Җиһанда татар халкының уллары ак утраулар булып матур гаилә корсын өчен – чукышмасын, талашмасын өчен “су җәелүе” – горур-сабыр олпат рухны кайтару, үз фикерле, якты уйлы булу кирәк. Ахыр килеп,

шундый милләт кенә “бәләкләре белән тукмап-тукмап кер юарга килгәч, бер-берсенә куанычлы сәлам бирә торган киленле” [3:213] гаиләләргә, шул киленнәр (Бибинурлар) тәрбия итә торган асыл улларга лаек. Җиһангирның васыяте кебек укылган сүзләр аша автор укучысына якты өмет баглый, әлеге җан авазын тамаша дип кабул итмәскә өнди. Хикәяләүче укучыга мөрәҗәгать итә: “Күрешүе идеме бу аның, хушлашуымы?” [3:214] Бу сорауга укучы үзе җавап бирергә тиешле.

Шул урында А.Гыйләҗев **автор тавышын ишетүче хикәяләүче образын** кертә: “Буа тавышын шул чагында беренче тапкыр аерымачык ишетте Бибинур карчык”. [3:216] Димәк, алдан ук укучысын рухи кыйблага көйләп, һәр татар кешесенең аң төпкелендә тирән яшерелгән шул “нур-яктылык хуҗасы” на [9:262] сагынып эндәшә әдип. Шул рәвешле, Бибинур образы – татар күңеле, аның эчке, бик тирән урнашкан якты дөньясы, тирәлектә үз кирәген таба алмый сыкраган йомшак-нечкә күңеле ул. Бер сөйләшүдә А.Гыйләҗев: “Бибинур ул – мин үзем”, – ди. Автор әлеге образы аша һәркем күңеленең “орчык башы хәтле бәләкәй генә” [3:216] якты ягы, нуры белән сөйләшә.

Галәм сулышы буларак мәхәббәт турындагы хакыйкать яктыртыла. Повестьның төп мотивы да шул – олы сабырлыкка китереп җиткерүче ярату. Бибинурның Җиһангирны күмгәндәге укыган догасы – “моңарчы барлыгы да беленмәгән гаҗәеп кадерле сүзләре” [3:218] кеше күңеленең яраткан мәлдә ачылган нурлы ягы, көчле ягы кебек укыла. Ярату кешене көтмәгәндә таныш түгел, әмма тансык хисләр дөньясына алып чыга: “Буа тавышын ул дөньядан Җиһангир киткәнгә генә генә ишетте! Оя таба алмыйча бүрәнә почмакларына туктаусыз бәргәләнгән божанны Җиһангир өчен генә кызганды ул бүген! Күкне кыеп-кыеп, кисәкләргә бүлеп, җир кешеләренә бүләк итәргә ашкынган карлыгачларны ул бары тик Җиһангир булганга гына күрде” [3:242]. Мәхәббәт кешедә буыннардан килгән омтылышны – карлыгач оясы кебек матур гаилә кору теләген ныгыта, оя кора алмаганнарның хәсрәтен көчәйтә, ди автор. “Кичерешләрнең тирәнлеген, хисләрнең үткенлеген күз яшьләре

белдерә” [6:79]. Әсәрнең буеннан-буена Бибинур, укучы, ниһаять, автор үзе елый. Һәр елау бер хакыйкатьне ача, төгәлрәге, күңелендә мәхәббәт йөрткән кешедәге халәтне атый.

Сабантуй – “танышу, белешү, өйләнү, кияүгә чыгу бәйрәме” [3:243] – нәсел-ыруны барлау көне, ел дәвамында җыела-туплана килгән хисләрне белдерү урыны. Аның көне билгеле булмаган кебек, берләшү, кавышу көненең дә вакыты билгеле түгел. Гомернең һәр башка мизгеле шуңа әзерлек көне кебек гомумиләштерелә. Сабантуй – кешенең бер-берсенә изге теләк теләү көне, күңелнең ачылган мәле. Димәк, А.Гыйләҗев кешенең дөнья өчен ачылган мәленә килүен – үзендә гармония табуга ирешү юлын тасвирый.

Дүшәмбе – “зәңгәр тауларда Сабан туе табыннарында бәлеш, өчпочмак, пәрәмәч, тутырмалар булып утырасы симез-симез печкән бүлтерекләрне” [3:246] көтү көне. “Сабан туе мунчаларын җылытасы сөяк-сөяк каен утыннары” [3:246] кояшта кибеп яткан көн. Димәк, кеше әлегә үз юлын эзли, көтә. Көтү озак еллар, кайчак гомернең олы бер дәвере булырга да мөмкин. Бибинур бу көнне үткәндә калган гамьсез балачак истәлекләрен барлый. “Җиде кыз” әкиятенең уйнатылуы әсәрдәге хәсрәт сызыгын тагын да көчәйтә. Гыйльфан агай төпчекләре – игезәкләр мифологик мотивы хәсрәт сызыгын үзгә якка бора. “Тәмәке, аракы исе килеп торган” [3:259] Габдуллаҗан абыйга балалар хакына йортка керергә карар кылуы – “гөнаһсыз уй, гөнаһсыз тән”ле [3:265] Бибинурның җомга көнгә таба юл башы, чын кавышу көненә әзерләнә башлавы, мәхәббәтен көтү өчен “утын әзерләү” – тәүге олы игелек кылу мизгеле кебек укыла. Димәк, олы мәхәббәтенә кеше игелекләр аша әзерләнә, һәр олы игелек аны илаһи башлангычына – саф-ихлас хисләренә алып бара.

Бибинурның беренче эше – “күрше-тирә хатыннарны җыеп, өйне бик шәпләп юып чыгару, түшәмне аркылы пычак белән үзе кыруы, тәрәзәләр ачыкланып калуы” [3:263] Җиһангирның Аксыргактагы тәүге гамәленең кабатланышы. Саф-ихлас мохит кешене үзгәртә, үз асылына кайтара, яратырга өйрәтә, укучы Габдуллаҗанның тормыш итүендәге үзгәрешне “өйгә

ямь керү” [3:263] нәтиҗәсе дип укый. Мәхәббәт килүен иң элек тану (дүшәмбе көн) уйланырга мәҗбүр итә, томаланып яткан зиһенне кузгата: “Буа тавышы бер акрыная, бер көчәя. Бибинурга гына шулай тоеладыр ул, чөнки аның зиһене кинәт томаланып куя, аннан тагын ачыла.” [3:268].

Сишәмбе көн – мәхәббәтне танудан соң үзгәргән рух, дөнья: “Сишәмбе көн кичәгедән дә ягымлырак, ямьлерәк булып туды” [3:269]. Сабан туена – Мәхәббәтле яңа чынбарлыкка, рухи халәткә аяк атлаганда, “табигать шулай чуклы-бизәкле була да инде. [] Капкалар җырлап кына ачыла, морҗалардан хуш ис кенә тарала, яшь кызларның сулышлары, адымнары үзгәрә. Аксыргак кызлары бер башка биегәеп китәләр” [3:269]. Зөһрәбану белән сөйләшергә теләве – “яңа яулыгын бәйләгән” [3:269] Бибинурның табигый омтылышы. Үзен самоварсыз иткән балалары, Зөһрәбану белән Бибинур мөнәсәбәтләр җайларга ашыга. Биредә саф-ихлас җанга кул сузган Ибрай, Хөснетдиновлар – җәмгыятьнең түбән җанлы вәкилләре буларак сурәтләнә. Ат образы – мифологик эчтәлектә – үз хисләреңне йөгәнләү мәгънәсендә уйнатыла [4:222]. “Ат карагы” дип гаепләгәннән соң Габдуллаҗанның үлеме турында хәбәр ишетелү Бибинурның көчле рухын сынау, шулай да яңа – тагын да киңрәк юл башына чыгуы кебек аңлана. Иң мөһиме – мәхәббәтен таныган Бибинур тагын да кыюрак адымнар белән газизләрен – балаларын яклау юлына басуын искә төшерә: “Шуларны искә алган Бибинур алдагы икенче игелекле гамәлен башкару алдында: “Шаулый буа, арыктан су бәргәләнеп төшә, мең нурлы тамчы булып чәчри, күбекләнә, кайный, ярсый” [3:271].

Чәршәмбе “байтактан бирле үзеннән үзе качып яшәгән” [3:286] Бибинурны, “Галикәй кебек буа өстендә йөзгән казларны куркытып шаркылдап көлә алмаса да” [3:290] “җиле дә таман гына, яшь каеннарның җирне чуарлаган юка күләгәләре йөгереп-йөгереп уйнаган” [3:286-287] чынбарлыкка алып чыга. Галикәй – яңа чынбарлыкка ярашырга мәҗбүр ителгәннәрнең көлкеле сурәте. “Кызыл яулыклы, зәп-зәңгәр күзле” [3:291] сафлык (Бибинур) янәшәсендә балаларының модадан чыккан яңа киемнәрен киеп йөрүче сунарчы Галикәй “мыеклары хәтәр тырпайган, каракошлы

түшле” [3:291] бабай клоунга әверелдерелгән буын хәсрәтен сөйли. Бибинур аның кысыр хәсрәтен аңлый, аны Зөһрәбануга тиң күрә. Автор карашынча, ярашып яшәргә күнеккән битараф-гамьсез чынбарлык асылда көлкеле һәм кызганыч, чөнки Зөһрәбану, Галикәйләр инде кармакка балык эләкмәсен белсәләр дә, көтеп яшиләр. Саф җаннарда гына урнаша ала торган хис – көткәннәргә – игелек кылып үзгәргәннәргә килә, явызлык, гамьсезлек мәхәббәтне читләштерә, юкка чыгара, ди автор. Бибинур Явызлыкны игелек кылып җиңә. Зөһрәбануга ул Сабан туе бүләге – үзенә тиң яр алып килә. Галикәй Зөһрәбану белән бергәләп үзгәрәчәк (ирнең яулык бүләк итүе – икәүләп яңа чынбарлыкка чыгачакларын хәбәр итә). Шул ук вакытта, бу – “елларның, айларның гына түгел, атналарның, көннәрнең тууын, яралуын белеп, тоеп яшәгән” [3:305], “кеше булуына, күпне күрә алуына, күргәнен аңлый, ярата алуына куанып яшәгән” [3:306] Бибинурның икенче олы игелеге.

Атна кич – мәрхүмнәр рухына дога укый торган көнне кар ерып Гайшә каберенә баруын искә төшерүе мәхәббәтен көтеп яшәүче игелекле җанда туган табигый омтылыш – “бала, онык сөю теләге” [3:310] белдерелеше. Автор Бибинурның “түбә саламын алып ташлауга” [3:317] – “кеше күңеленең иң югары ноктасы – кешене ярату”га [3:325] килүен сурәтли. “Ярата белгән йөрәкле” Бибинурга тиң яры “тән таушалган, күз нуры зәңгәрләнеп юыла башлаган, күз төпләренә көзнең күгелҗем тоҗымнары таралган, йөрәк яшь калган килеш” - өмет/өметсезлек чигендә очрый [3:326]. Ярату – күңел сере кеше гомерен тулы-түгәрәк итүче [3:327] бердәнбер хакыйкать, ди автор. Бибинурның каз асрарга – гаиләле булырга, кер юарга – килен булырга теләге бары тик Җиһангир белән бәйләнә. Җиһангирны ул үзен белгәннән башлап көтә. “Табигатьнең барлык үзгәрешләренә дә сизгер” [3:302] Бибинур численникларда – күңел төпкелендә үзендә булган һәр үзгәрешне язып теркәп бара. Мифологиядә Илаһияткә сөенечле дога җиткерүче кебек тамгаланган “тургайлар[4:121] килгән көн – Бибинур дулкынланган чамасыз Олы көн” [3:302] – мәхәббәт киләчәгенә өмет салынган Олы мизгел. Тик

өмет туганнан соң мәхәббәт үзе бик озак – кайчак гомер буе көттерә: “Тургайлар кайтты, ә Габдуллаҗан кайтмады... Тургайлар һәммәсе кырболыннар өстенә таралды, ә аның балаларының берсе дә юк...” [3:303] Бу вакыйгалар – Бибинур гомере, Җиһангирга кадәр булган чынбарлыгы. Өметләр тора-бара ярларыннан ташый, хисләр акылга хуҗа була башлый: “Бүген су ташый башлады, таң алдыннан гөрләп боз кузгалды” [3:303]. Җәйгә кергәч, хисләр “танымаслык булып үзгәрә”: “Сабан туйлары җитә башласа, йокысы, ялы онытыла иде” [3:304] Мәхәббәт көтү белән бәйле өметләр “сап-сары итеп өйне юдырта, мич-морҗаны шомырт чәчәге төсен кереп агарттыра, җиз самоварны ачы катык, ком белән агартып, кояш көнләшерлек итеп ялтыраттыра, өстәлдә төрле-төрле тәкәләр, коймаклар, бавырсаклар, чәкчәкләр бизәлә” [3:304]. Бибинурның иң яратканы – ат чабышы – хисләрне йөгәнләү омтылышы. Автор тирән һәм нечкә хисле татар кешесе яратуын сүзләр белән әйтеп бирүгә үтә дә сак карый, эчке ярсу хисләр гамәлләр булып чынга аша, шул сәбәпле татар кешесе армый-талмый хезмәт сала, берөзлексез юа-чистарта, табын тутырып ризык хәзерли, асылда яратуын шулай белдерә, ди. Мәхәббәтне көтү “сине җиргә мәңгегә килгән кебек” [3:305] бәхетле итә. Шул хисләр югалуга, кеше үзен картаюга дучар итә, ди автор. Гайшә каберенә бару – үзен өметсезлек чигенә китереп җиткергән Бибинурның үз күңеленә чарасызлыктан юл сорап эндәшүе ул. Бибинур күңеле, мөгаен, иң олы игелеккә – үзе яраткан балаларының, авылдашларының битарафлыгын кичерергә, гафу итәргә әзерләнә. Җомга көн алдыннан Бибинур Җиһангирны искә төшерә. А.Гыйләҗев Бибинур бәхете аша “мәхәббәтле йөрәк юмарт, мәхәббәтле йөрәк гадел, мәхәббәтле йөрәк бәхетле” [3:326] икәнлекне раслый: “Әйе, ул кеше. Яши ала, күрә ала, татый, иртәнге чык белән кичке шәфәкъ утлары аның җанына тәэсирсез узмый. [] Хәзер ул яшәреп китте, адымы үзгәрде. Күңел сере бар кешенең генә гомере тулы, түгәрәк икән. Күңел сере бар чагында гына яшәү кызык. Күңел сере бар чагында гына яшәү җиңел. Күңел сере бар чагында гына яшәү ифрат авыр...” [3:327]. Күңел серен белдерергә теләп Бибинур Җиһангирдан каз асрарга җай

сорый (гаиләле-уллы булу теләгенең белдерелеше), күлмәкләрен юа (килен булу теләгенең әйтелеше). Билгеле, Бибинур казлар да асрамый, аның юган киемнәрен ир кияргә өлгерми кала. Бибинур үзе дә – тулы тормышлы якшәмбегә – Сабантуйга җитә алмый.

Җомга – Бибинурның балаларыннан "гәҗит аша яулап алган мәхәббәт"нең [3:340] ялгыш икәнлеген раслап юлга чыгуы һәм вафат булуы. Җомга – Бибинурның өченче соңгы олы игелеген кылу омтылышы. Чынбарлыкка – "мәкерле, тавышсыз гына коела торган төнге яңгыр, бимазалап озата килгән черкиләр"гә каршы Бибинур ут кора. Төш – Бибинур хакыйкатенең мәңгелекккә күчерелүе ул. "Елгадан тарлавыкка күчкән" [3:356] хакыйкать ул – Габдуллаҗан, Гайшә, балалар, Галикәйләргә карата кылган олы игелекләр. Димәк, кешене мәңгелеккә илтүче уйландыра, "җылата" торган торган хакыйкать – сабырлык белән кичереп, яратып яшәү турындагы автор фикере көчле позиция, Җиһангир, Бибинур образлары аша автор тавышын ишеттерү кебек тәкъдим ителә.

Кулланылган әдәбият исемлеге:

1. Аяз Гыйләҗев: Истәлекләр/Төз. И.Гыйләҗев. – Казан: Татар.кит.нәшр., 2006.– 271 б.

2. Әдәбият белеме: Терминнар һәм төшенчәләр сүзлеге.– Казан: Мәгариф, 2007.– 231 б.

3. Гыйләҗев А. Җомга көн, кич белән...//Сайланма әсәрләр / А.Гыйләҗев.– Казан: ТР "Хәтер" нәшрияты (ТаРИХ), 2004.– 511 б.

4. Жюльен Н. Словарь символов / Н.Жюльен.– Челябинск: Урал LTD, 1999.– 498 с.

5. Заһидуллина Д.Ф. Әдәби әсәр: Өйрәнәбез һәм анализ ясыйбыз: Урта гомуми белем бирү мәктәбе укучылары, укытучылар, педагогика колледжлары һәм югары уку йортлары студентлары өчен кулланма / Д.Ф.Заһидуллина, В.Р.Әминева, М.И.Ибраһимов.– Казан: Мәгариф, 2007.– 112 б.

6. Заһидуллина Д.Ф. Әдәби әсәргә анализ ясау: Урта гомуми белем бирү мәктәбе укучылары, укытучылар, педагогика колледжлары һәм югары уку йортлары студентлары өчен кулланма / Д.Ф.Заһидуллина, М.И.Ибраһимов, В.Р.Әминева.– Казан: Мәгариф, 2005.– 111 б.

7. Урманче Ф.И. Татар мифологиясе. Энциклопедик сүзлек: 3 томда: 1 т. (А – Г) / Фатих Урманче.– Казан: Мәгариф, 2008.– 303 б.

8. Урманче Ф. Борынгы миф һәм бүгенге шигырь / Ф.Урманче. – Казан: РИЦ “Школа”, 2002.– 260 б.

9. Хабутдинова М.М. Художественная летопись татарской деревни в повести А.Гилязова «В пятницу, вечером» /Гилязов А.М. Повести: Три аршина земли; В пятницу, вечером / Аяз Гилязов. – Казань: Магариф, 2008 .– 295 с.